

Розділ I. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 343.232

В.С. Батургарєєва

**ПРАВО ЛЮДИНИ РОЗПОРЯДЖАТИСЯ
ВЛАСНИМ ЖИТТЯМ – АКТУАЛЬНЕ ПИТАННЯ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ**

Статтю присвячено проблемі кримінально-правової оцінки та кримінологічного аналізу права людини розпоряджатися власним життям. Розглянуто різні підходи щодо прийняття або заперечення такого права не лише з позиції правових систем різних держав, а й із позиції етико-філософського світогляду та релігійного ставлення до подібного вибору людини. Наведено умови, за яких зберігатиметься баланс між визнанням можливості людини розпорядитися власним життям та дотриманням кримінально-правової заборони у випадку фактичного неприйняття в національній правовій площині явища «евтаназія».

Ключові слова: *евтаназія, право, життя, людина, смерть, суїцид, посягання.*

Постановка проблеми. Французький письменник і філософ епохи Відродження Мішель де Монтень ще у XVI ст. написав, що природа призначила нам лише один шлях появи на світ, однак указала тисячі способів, як піти з життя [1]. Отже, проблема смерті, зокрема, можливості прийняти людиною самостійне рішення щодо зупинення власного біологічного існування завжди турбувала людство. Вона займала уми наших предків. Однак і за наших часів це питання продовжує широко обговорюватись у соціумі. І досі шукають, можливо, компромісні варіанти його розв'язання.

Якщо проблему ставити в площині саме можливості людини розпоряджатися власним життям (виключаючи нещасні випадки, випадки насильницької смерті, смерті як природної біологічної причини закінчення життя), то, говорячи мовою юриспруденції, ми маємо справу ні з чим іншим, як із правом людини на смерть. У цьому зв'язку виникає принаймні три запитання: по-перше, де місце останнього в ієрархії людських базових прав і як співвідноситься воно із правом на життя, яке сьогодні закріплюється в конституційних документах, мабуть, будь-якої цивілізованої країни; по-друге, які можливі форми реалізації, умовно назвемо, права на смерть; по-третє, участь та роль інших осіб у реалізації цього права, включаючи питання можливої їх юридичної відповідальності.

Одразу зауважимо, що з методологічної точки зору, відповіді на два останні запитання цілком залежать від відповіді на перше запитання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі кримінально-правові та кримінологічні аспекти права людини розпоряджаються власним життям розглядаються в працях багатьох сучасних правників, серед яких Г.В. Анікіна, Н.М. Борисевич, В.А. Ворона, В.К. Грищук, О.А. Мірошніченко, Є.Л. Стрельцов, Я.О. Триньова, С.А., Хімченко, Л.І. Шеховцова, А.О. Шпачук та ін. Разом із тим низка теоретико-методологічних і практичних питань щодо збереження балансу між визнанням можливості людини розпорядитися власним життям та догриманням відповідної кримінально-правової заборони залишається слабо розробленою, що власне, зумовлює актуальність та вибір теми дослідження.

Формування цілей. Метою статті є розгляд проблеми кримінально-правової оцінки права людини розпоряджати власним життям та здійснення його кримінологічного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Словосполучення «право на смерть», певною мірою, звучить дещо парадоксально, незвично, оскільки протягом століть передумовою існування й реалізації усіх інших людських прав виступало найголовніше, фундаментальне та непохитне з них – право на життя. Загалом, будь-які із коли-небудь проголошених прав людини і громадянина розглядаються як продовження, розгортання, розпирення або конкретизація засадничого права – права на життя, оскільки всі вони обов'язково є всього лише одним із проявів права життя, пов'язаним із задоволенням будь-яких життєвих погреб, інтересів, прагнень тощо. І дійсно, за канонами багатьох релігійних течій і моральних засад організації та існування соціумів добровільний відхід із життя – самогубство – суворо засуджувалось у повній відповідності із принципом «що дано Богом, від того не може відмовитися людина». Водночас прояви героїзму людини (наприклад, на війні та в інших екстремальних ситуаціях) навіть ціною власного життя суспільством завжди сприймалися як соціально схваловані поступки. Прикладами розпорядження власним життям є й альтруїстичні самогубства, самогубства-наслідування, а також акти свідомого самопожертвування в ім'я будь-якої суспільної або релігійної ідеї (наприклад, численні акти самоспалення в Тибеті як прояв релігійного руху за незалежність цієї території від Китаю).

Зовсім перестав бути риторичним запитання щодо наявності права розпоряджати власним життям, тобто реалізації права на смерть, коли йдеться про евтаназію, яка, як справедливо зазначається дослідниками, є однією з найбільш актуальних і невирішених медико-деонтологічних, етико-філософських та юридичних проблем сучасності [2, с. 199].

Ще 25 років тому у філософській літературі зауважувалося, що «...соціально-етичні та морально-гуманістичні аспекти проблеми смерті привертають до себе зростаючу увагу не лише у зв'язку з усе більш широким ус-

відомленням й загостренням особистісних дилем й альтернатив буття, а й з успіхом біомедичних досліджень, зокрема, реаніματοлогії, що здатна повернути до життя людей, у тому числі навіть тих, хто знаходився у стані клінічної смерті» [3]. Наведене висловлювання є цікавим для нас насамперед у плані моральності постановки проблеми щодо існування в людини права вибору - як розпорядитися своїм життям, а саме: як закінчити своє життя. Звісно ж, сучасне цивілізоване суспільство намагається облантувати своє буття у такий спосіб, щоб подібне питання навіть ніколи не поставало в житті пересічної людини. І такий стан речей є константою нормального існування й усебічного розвитку людини. Але в житті окремих людей унаслідок різних причин такі питання все ж таки виникають, оскільки можливості захисних механізмів психіки людини небезмежні: далеко не завжди вони здатні конкурувати з такими серйозними за силою впливу на емоційну сферу стресовими ситуаціями, як хвороба, економічні негаразди, смерть близьких людей або сімейні проблеми [4]. На жаль, подібних ситуацій на сьогодні чимало. А тому порушена тематика не є чимось буденним й абстрактним для наук кримінально-правового циклу. У цьому зв'язку особлива надія покладається на кримінологію та кримінальне право, які в комплексі мають дослідити та дати чітку правову оцінку цього феномена в цілому та окремих його проявів.

Якщо простежити хронологію спроб розв'язання аналізованої проблеми в кримінології, то до недавнього часу лише суїцид як фонове явище злочинності, що полягає у свідомому добровільному самогубстві, ставав предметом дослідження [5, с. 332]. Водночас питання кримінологічної оцінки евтаназії та її наслідків для суспільства майже ніколи окремо не розглядалися у наведеній науці, хоча в теорії кримінального права - вітчизняного і зарубіжного - із проблеми евтаназії написано чимало праць, ведуться гострі дискусії. Такий стан справ свідчить, що евтаназія як одна із форм реалізації права людини розпоряджуватися власним життям відкриває нові «ракурси» для кримінологічного дослідження. Це стосується, зокрема, з'ясування ставлення суспільства до цього феномена, соціальної оцінки наслідків існування останнього, впливу випадків евтаназії на формування латентної частини злочинності, взаємозв'язку евтаназії із такими видами злочинності, як насильницька, корислива, службова тощо.

Щоб окреслити горизонти майбутніх кримінально-правових і кримінологічних досліджень, необхідно з'ясувати, що ж таке право на смерть? Складова права на життя, тобто природне, хоча й своєрідне, продовження реалізації права на життя у вигляді певного способу завершення (розпорядження) останнього, неприйнятний ангипод праву на життя, що не повинно навіть обговорюватися, чи самостійне право особи? Це питання набуває особливої гостроти з огляду на те, що в сучасному (особливо західному) суспільстві все більше стає прихильників життєвої філософії, згідно з якою у людини є тільки право на життя, але не існує зобов'язання жити...

Загальновідомою є позиція, що право на життя логічно передбачає і право на смерть, оскільки останнє є складовою права на життя [2, с. 201]. Однак, на наш погляд, навряд чи це так: із припиненням життя втрачають сенс всі вітальні, фізичні права людини, зокрема й право на життя як таке. Окрім того, якщо визнати, що право на смерть є складовою права на життя, то подібний підхід призведе до приниження цінності останнього, коли конституційна вказівка на «невід'ємність» права на життя кожної людини, про що наголошується у назві ст. 28 Конституції України, стане зайвою ознакою.

Щодо повного відкидання випадків можливого розпорядження людиною своїм життям та розцінювання таких ситуацій як неприйнятної антиподу зазначимо, що сьогодні немає жодного суспільства, яке б повністю забороняло в той чи інший правовий спосіб подібні дії. Так, лише в деяких країнах кримінально караною вважається спроба суїциду (наприклад, Індія, Сінгапур). До 1961 року у Великій Британії спроба самогубства вважалася кримінально караним діянням і призводила до тюремного ув'язнення [6]; в Ірландії щодо таких випадків діяв кримінальний закон до 1993 р. [7]. Зараз подібна поведінка в цих країнах декриміналізована. До речі, за даними Всесвітньої організації охорони здоров'я щорічно у світі вчиняється понад 800 тис. самогубств [8].

Водночас активна евтаназія¹ не вважається кримінально караним діянням у низці держав, оскільки є офіційно дозволеною (Нідерланди, Бельгія, Люксембург, швейцарський кантон Цюрих, такі штати США, як Орегон та Вашингтон). Пасивна евтаназія є легальною в Швеції, Фінляндії, Франції [9, с. 14]. Отже, йдучи від протилежного, добровільний вибір людини закінчити своє фізичне існування не можна розцінювати як феномен, який не має права на самостійне обговорення й відповідну рефлексію суспільства на нього. До того ж право не оперує такими категоріями, як «антипод». Якщо це було б так, то тоді не можна було б навіть порушувати це питання, оскільки це є габу, а значить, його просто не існує. Такої позиції, напевно, й догримуються противники існування права на смерть. Як зазначає В.К. Гришук, якщо право людини на життя визнане на міжнародно-правовому рівні, то право людини на смерть, необхідність визнання якого обстоюють ряд учених і практиків, не знаходить підтримки як на міжнародно-правовому рівні, так і на рівні більшості цивілізованих держав [10].

Убачається, що право на смерть – це самостійне, окреме право людини щодо припинення життя за власним розсудом. До речі, у 1977 р. у штаті Каліфорнія (США) був прийнятий перший у світі Закон «Про право людини на смерть». У цьому ж році в штаті Орегон прийнято аналогічний Закон «Про право на гідну смерть». Отже, якщо все ж таки визнати, що таке право в лю-

¹ Примітка. Про форми евтаназії йтиметься нижче.

дини існує, то, вочевидь, автоматично виникає й питання про форми його реалізації, хоча принагідно зауважимо, що прогивників такої позиції чимало.

Зазначимо, що в тих чи інших державах законом обмежено форми реалізації права на смерть. Перш за все це стосується евтаназії¹, яку інколи називають правом на гідну смерть. Іноді реалізація цього права не можлива без «залучення» сторонніх осіб. Ось у таких випадках і постає гостро питання про межу припустимості цієї участі без порушення принципів кримінального закону. Фактично йдеться принаймні про кримінально-правову оцінку найбільш поширених форм реалізації зазначеного права в контексті кримінально-правової охорони життя.

Учені, які досліджують проблему евтаназії, неодноразово зверталися до аналізу її форм. Прийнято розрізняти дві її форми – активну й пасивну. У спеціальній літературі, присвяченій цій проблематиці, визначено такі форми активної евтаназії: 1) «убивство з милосердя», що має місце в тих випадках, коли, наприклад, лікар або інша особа, спостерігаючи страждання іншої безнадійно хворої особи й не будучи в змозі їх усунути, уводять їй надмірну дозу медичного препарату в результаті чого настає смерть; 2) «самогубство, асистоване лікарем», – лікар допомагає невиліковній хворій людині припинити життя; 3) «власно активна евтаназія», що може здійснюватися без допомоги лікаря, коли пацієнт сам вмикає прилад, який сприяє настанню легкої й безболісної смерті. У свою чергу, пасивна евтаназія зводиться до припинення медичної допомоги невиліковному хворому для позбавлення його страждань, що призводить до смерті такої особи².

Згідно із вітчизняним законодавством будь-яка форма евтаназії на сьогоднішній день в Україні заборонена. У ст. 52 Основ законодавства про охорону здоров'я України зазначено, що медичні працівники зобов'язані надавати допомогу у повному обсязі хворому, який знаходиться в критичному для життя стані. Крім того, у п. 3 цієї статті міститься пряма заборона щодо здійснення евтаназії, тобто навмисного прискорення смерті або умертвіння невиліковно хворого для припинення його страждань. Навіть Цивільний кодекс України згадує про евтаназію: «Забороняється задоволення прохання фізичної особи про припинення її життя» (ч. 4 ст. 281). Отже, знову виникає питан-

¹ Евтаназія – це умисні дії чи бездіяльність медичних працівників (або інших осіб), які здійснюються ними за наявності письмово оформленого клопотання пацієнта (або «заява на випадок смерті») або ж усного клопотання, якщо фізичний стан унеможливило письмову форму клопотання пацієнта, який перебуває у стані, коли усвідомлює значення своїх дій і може керувати ними, з дотриманням законодавчо установлених умов, з метою припинення його фізичних, психічних і моральних страждань, у результаті яких реалізується право на гідну смерть. (Докладніше див.: [2, с. 199]).

² Олейник А. Этические И правовые аспекты эвтаназии // Юрид. практика. – 2001. – 28 нояб. – № 48 (206). Цит. за: [11, с. 10].

ня про кримінально-правову оцінку дій, пов'язаних із порушенням заборон, що встановлюються українським законом у цій сфері.

Як бачимо, у перших двох формах активної евтаназії є необхідними конкретні дії не лише самого хворого, який бажає припинити своє життя, а й інших осіб. При активній евтаназії у вигляді «вбивства з милосердя» (перша умовна виділена форма) дії винної особи є умисними. Вчинене діяння залежно від конкретних обставин кваліфікується на загальних засадах як просте або навіть кваліфіковане убивство (відповідно до ч.1 або ч. 2 ст. 115 КК України). Доречі, кримінальним законом багатьох країн ця форма активної евтаназії вважається умисним убивством при пом'якшуючих обставинах (країни Західної Європи, Азії, Південної Америки). У деяких державах, де законом не передбачається такого спеціального складу злочину, мотиви вчинення подібного діяння розцінюються як пом'якшуюча покарання обставина, а саме: вчинення злочину із співчуття (наприклад, деякі колишні радянські республіки – РФ, Казахстан, Литва, Таджикистан).

Що стосується так званого асистованого самогубства за участю медичного працівника або іншої особи у випадках, наприклад, надання хворому необхідних для самогубства ліків або засобів, то підстав кримінальної відповідальності зазначених осіб, як зазначається в літературі, немає, оскільки медичний працівник або інша особа є пособниками самогубства, яке згідно з чинним кримінальним законодавством злочином не вважається [10]. Але майже риторичним на сьогодні залишається запитання: як бути в тому випадку, коли лікар надає особі необхідні медичні препарати (інструменти) для самогубства, проте остання самостійно не може довести задумане до завершення (втрачає сили, свідомість тощо). Адже «асистент» у цьому випадку, окрім надання необхідних засобів, змушений ще й допомогти людині реалізувати задумане (наприклад, підтримує руку знесиленої особи, додає тиску на поршень ін'єкційного шприцу, заплює таблетки в ротову порожнину тощо). Убачається, що правова оцінка дій сторонньої особи – так званого асистента – за такого самогубства (нібито синтезу двох попередніх форм евтаназії) надто складна й неоднозначна.

На наш погляд, третя форма активної евтаназії взагалі є самогубством у власному смислі слова, спроба здійснення якого на сьогодні не є кримінально караною за українським законом. Тому в подібних випадках взагалі знімається питання про евтаназію, оскільки, по суті, це є евтаназія «власноруч» як різновид самогубства.

Достатньо складним є питання про кримінальну відповідальність особи, яка бере участь при пасивній евтаназії, припиняючи надання медичної допомоги невиліковному хворому. У таких випадках йдеться про бездіяльність винного. Щодо кримінально-правової оцінки таких випадків, то більшість учених пропонує кваліфікувати зазначені дії за ст. 136 («Ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані») чи ст. 139 («Ненадання

допомоги хворому медичним працівником»). Але кваліфікація дій винних за цими статтями уявляється неабсурдною. Насамперед це пов'язано з тим, що в доктрині кримінального права немає єдиної позиції щодо суб'єктивної сторони злочинних дій, передбачених згаданими статтями. Учені пропонують різні комбінації форм вини стосовно, власне, діяння у виді бездіяльності та наслідків цієї бездіяльності. Якщо бездіяльність однозначно характеризується умисною формою вини, то стосовно наслідків стверджується, що має місце тільки необережність або необережність (у різних видах) і навіть непрямий умисел. Це, по-перше.

По-друге, при пасивній евтаназії правомірно поставити запитання, чи завжди бездіяльність пов'язана з ненаданням саме медичної допомоги? Якщо з боку будь-якої особи хворій людині, нехай навіть і на прохання останньої, не надаються їжа, вода, не здійснюються будь-які санітарно-гігієнічні маніпуляції, що призводить до смерті людини, то чи можна такі дії відносити до поняття «ненадання медичної допомоги». Отже, при пасивній евтаназії слід вирішити проблему: про ненадання якої допомоги йдеться – медичної або будь-якої іншої?

Висновки. Напевно, ці запитання можна «зняти», якщо: по-перше, під час визначення пасивної евтаназії не проводити розмежування між видами умисного ненадання допомоги (медичної або іншої) хворому або медичним працівником, або іншою особою; а по-друге, виходячи із кінцевої мети таких дій винного – позбавити конкретну людину життя (навіть і на її прохання) – ненадання допомоги, що призвело до смерті людини, кваліфікувати як умисне вбивство (за наявності відповідних обставин – як просте або кваліфіковане). Така кваліфікація видається найбільш «оптимальною» при теперішньому стані законодавства. Однак це зовсім не виключає можливість *de lege ferenda* закріпити в кримінальному законі привілейований склад злочину, за яким кваліфікувалися б випадки умисного вбивства хворої людини із співчуття до неї, тобто фактичної евтаназії, звісно ж, за умови, що евтаназія й надалі буде заборонена в Україні.

На завершення зазначимо, що яким би шляхом не пішло наше суспільство у вирішенні розглянутої проблеми, проте основне завдання законодавця полягає в тому, щоб захистити людське життя від протиправних посягань з боку інших осіб.

Використані джерела:

1. Эвтаназия // Зарубежный опыт. Общие проблемы медицины [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.mednovosti.by/news.aspx?id=313. – Загл. с экрана.
2. Ворона В. Право на евтаназію як складова права людини на життя / В. Ворона // Право України. – 2010. – № 5. – С. 199-205.
3. Фролов И. Т. Введение в философию : [учебник] / [Фролов И. Т., Араб-Оглы Э. А., Арефьева Г. С. и др.]. – М. : Политиздат, 1989. – 639 с.

4. Суицид. Проблемы решения проблемы [Электронный ресурс]. – Режим доступа : hypnosis-m.com/ru/articles/sposoby_suicida.html#ru/articles/sposoby_suicida.html. – Загл. с экрана.
5. Иванов Ю. Суицид / Ю. Иванов // Кримінологічний довідник : [довідкове видання] / за наук. ред. Бандурки О. М. ; за заг. ред. Джужі О. М., Дитвинова О. М. – Х. : Діса плюс, 2013. – С. 332–334.
6. When suicide was illegal [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.bbc.co.uk/news/magazine-14374296>. – Заголовок з екрана.
7. Criminal Law (Suicide) Act, 1993 // Irish Statute Book. Government of Ireland [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.irishstatutebook.ie/1993/en/act/pub/0011/sec0002.html#sec2>. – Заголовок з екрана.
8. ВОЗ: каждый год в мире совершается 800 тыс. самоубийств [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.bbc.co.uk/russian/rolling_news/2014/09/140904_m_wos_suicides.shtml. – Загл. с экрана.
9. Кліванська А. Право на евтаназію / А. Кліванська // Юрид. вісн. України. – 2014. – № 28 (941). – 13–19 лип. – С. 14.
10. Гришук В. Евтаназія: кримінально-правові проблеми [Електронний ресурс] / В. Гришук. – Режим доступа : <http://www.lawyer.org.ua/?w=r&i=&d=321>. – Заголовок з екрана.
11. Городній М. М. Релігійний компонент в контексті акультурації права / М. М. Городній // Юрид. наук. електронний журнал. – 2014. – № 3. – С. 8–11.

Батыргареева В.С. Право человека распоряжаться собственной жизнью – актуальный вопрос уголовного права и криминологии.

Статья посвящена проблеме уголовно-правовой оценки и криминологического анализа права человека распоряжаться собственной жизнью. Рассматриваются различные подходы относительно принятия или отрицания такого права не только с позиции правовых систем различных государств, но и с позиции этико-философского мировоззрения и религиозного отношения к подобному выбору человека. Приводятся условия, при которых будет сохраняться баланс между признанием возможности человека распорядиться собственной жизнью и соблюдением уголовно-правового запрета в случае фактического неприятия в национальной правовой плоскости явления «эвтаназия».

Ключевые слова: *эвтаназия, право, жизнь, человек, смерть, суицид, посягательство.*

Batyrharyeva V.S. Human right to dispose of own life as a topical question of criminal law and criminology

The article is devoted to the problem of legal and criminal evaluation and criminological analysis of human right to dispose of own life, that is, human right to death. Various approaches are studied as regards the adoption or the disavowal of such right not only from the position of legal systems of the various countries, but also from the position of ethical and philosophical worldview and religious attitude to such choice of a human. We try to look at the right to death in three possible aspects: 1) as a component of

right to life, that is natural, though cumbersome, continuation of right to life in the form of a certain way to finish (dispose of) the latter; 2) as an unacceptable counterpart of right to life which must not be even discussed; 3) as an independent right of any person.

We came to the conclusion that right to death is an independent, separate right of human to stop his life at his own disposal. In this connection three questions are to be solved in legal sphere: firstly, what is the place of right to death in hierarchy of the basic human rights and how it relates with the right to life which is now secured in constitutional acts of any civilized country; secondly, what forms may take implementation, so to say, of the right to death; thirdly, how and in what role other persons may participate in implementation of such right, including their eventual legal responsibility. We state that one of the forms of implementation of human right to dispose of own life is euthanasia, which opens new aspects for criminological research. This refers, in particular, to understanding of society attitude to this phenomenon, social evaluation of the consequences of its existence, effect of cases of euthanasia to formation of latent part of crime, connection of euthanasia with such types of crime as violent crime, acquisitive crime, service crime etc. Conditions are specified under which the balance may be maintained between recognition of human right to dispose of own life and preservation of criminal and legal prohibition in case the phenomenon of euthanasia remains unaccepted in national legal sphere. Criminal responsibility of persons participating in this or that form of euthanasia is discussed.

Key words: *euthanasia, law, life, human, death, suicide, encroachment.*

УДК 341.96(477)+ (1-66)

Б.В. Мелех

УЧАСТЬ РАДИ ЄВРОПИ В ЗАХИСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Досліджено співробітництво України з Радою Європи щодо захисту прав людини. З'ясовано, які саме моменти мали визначальний вплив на покращання стану захисту прав людини в Україні. Акцентовано увагу на діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо вдосконалення системи захисту прав людини в Україні. Проаналізовано також форми взаємолії органів державної влади та органів місцевого самоврядування України з органами Ради Європи, їх позитивний вплив на ситуацію щодо захисту прав людини в Україні. Досліджено нормативні акти Ради Європи, прийняті стосовно захисту прав людини в Україні.

Ключові слова: *права людини, Рада Європи, імплементація, співробітництво, законодавство.*

Постановка проблеми. Стан захисту прав людини в Україні на сьогодні можна вважати вкрай важким. Діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування на цьому шляху потребує суттєвих коректив не тільки з боку політичних партій, громадських організацій та громадян, але й авторитетних міжнародних організацій, зокрема Ради Єв-